

MAGDALENA SZCZEPAŃSKA

Wypłata wartości wykupu w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym – charakter prawny świadczenia

Cechy konstrukcyjne umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz jej elementy przedmiotowo istotne są odmienne od umowy ubezpieczenia. W związku z powyższym w literaturze i orzecznictwie dominuje pogląd, że jest to umowa mieszana. W każdej umowie można wyróżnić następujące alternatywne świadczenia spełniane przez ubezpieczyciela wypłacane: z tytułu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego, na podstawie oświadczenia woli złożonego przez ubezpieczającego w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia – wykupu częściowego oraz wykupu całkowitego. Świadczenia wypłacane z tytułu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego stanowią odzwierciedlenie ubezpieczeniowego elementu umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, a pozostałe świadczenia dają wyraz jej funkcji inwestycyjnej. Z systematyki przepisów ustawy o działalności ubezpieczeniowej, wskazujących obowiązki ubezpieczyciela w zakresie określenia treści umowy wynika, że wolą ustawodawcy było uznanie świadczenia wykupu za świadczenie główne, a postanowienia umowy, które go określają, za jej essentialia negotii. Fakt, że dla ubezpieczającego celem umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym jest uzyskanie sumy pieniężnej w razie zajścia wypadku przewidzianego w umowie oraz wypłata świadczeń na jego wniosek – wartości wykupu, również potwierdza to, że świadczenie wykupu ma charakter świadczenia głównego.

Słowa kluczowe: umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (UFK), świadczenie wykupu, świadczenie główne, wykup całkowity, wykup częściowy.

Charakterystyka umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym

Kodeks cywilny – w przepisach dotyczących umowy ubezpieczenia – nie definiuje odrębnie umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, zwaną dalej umową ubezpieczenia z UFK. W prawie ubezpieczeniowym znajdują się przepisy odnoszące się wprost do umowy ubezpieczenia z UFK, jednak nie określają one *essentialia negotii* tej umowy. Podstawowymi przepisami odnoszącymi się do tego rodzaju umowy są art. 13 ust. 1 pkt 3 ustawy z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej¹, która utraci moc z dniem 1 stycznia 2016 r., oraz art. 23 ustawy z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, która wejdzie w życie z dniem 1 stycznia 2016 r. Przepisy te określają zakres informacji, który powinien być zawarty w ww. umowie, wskazując pośrednio jej elementy. W związku z powyższym należy uznać, że brak jest kompleksowej regulacji umowy ubezpieczenia z UFK, a w konsekwencji treść stosunku ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym jest kształtowana przez strony przede wszystkim na zasadzie swobody umów w sposób relatywnie elastyczny².

Zgodnie z definicją umowy ubezpieczenia zawartą w art. 805 Kodeksu cywilnego, przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. W § 2 tego artykułu ustawodawca wskazał, że świadczenie ubezpieczyciela polega w szczególności na zapłacie: przy ubezpieczeniu majątkowym – określonego odszkodowania za szkodę powstałą wskutek przewidzianego w umowie wypadku, a przy ubezpieczeniu osobowym – umówionej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku w życiu osoby ubezpieczonej. Cechy konstrukcyjne umowy ubezpieczenia z UFK są odmienne, i to zarówno w zakresie rozkładu ryzyka pomiędzy stronami, jak i charakteru praw i obowiązków. W związku z powyższym istnieje potrzeba zbadania poszczególnych elementów przedmiotowo istotnych umowy ubezpieczenia z UFK, których pełna rekonstrukcja doprowadzi do ustalenia właściwości (natury) w rozumieniu art. 353¹ Kodeksu cywilnego zobowiązania wynikającego z tej umowy, a tym samym umożliwi ustalenie zakresu swobody umów przysługującej stronom zawierającym taką umowę. Rozważania zawarte w niniejszym artykule ograniczono do jednego z elementów umowy ubezpieczenia z UFK – prawa do wypłaty świadczenia wykupu na wniosek uprawnionego (prawa wykupu). Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy świadczenie wykupu jest świadczeniem głównym, a konsekwencji, czy określenie parametrów tego świadczenia lub co najmniej podstaw jego ustalenia jest istotnym przedmiotowo elementem tej umowy (*essentialia negotii*).

W literaturze przedmiotu reprezentowane są różne stanowiska co do charakteru umowy ubezpieczenia z UFK. W doktrynie reprezentowany jest pogląd, że umowa ubezpieczenia z UFK ma cechy umowy ubezpieczenia i cechy umowy o inwestowanie powierzonych środków na rachunek (ryzyko ubezpieczającego lub ubezpieczonego), co oznacza, że odpowiada ona koncepcji umowy mieszanej. Dlatego też w świetle definicji zawartej w art. 805 Kodeksu cywilnego można pokusić się o uznanie umowy ubezpieczenia z UFK za umowę ubezpieczenia, ponieważ obecna

1. Dz. U. 2015.1206, tekst jednolity z późn. zm.

2. M. Szczepańska, *Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011, s. 34–35.

definicja kodeksowa umowy ubezpieczenia jest na tyle pojemna, że przestaje ona pełnić funkcję typologiczną, czyli wyróżniającą umowę ubezpieczenia spośród innych umów. Spełnienie świadczenia w razie zajścia określonego w umowie wypadku może dotyczyć w praktyce prawie każdej umowy zobowiązaniowej, niekoniecznie związanej z ubezpieczeniem³. W literaturze przedmiotu (podzielając pogląd, że umowa ta jest umową mieszaną), wskazano również, że łączy ona treść umowy ubezpieczenia na życie z elementami charakterystycznymi dla innych umów nazwanych. Uznano jednak, że ze względu na charakter inwestycyjny, można w niej odnaleźć zarówno cechy umowy o zarządzanie aktywami na zlecenie, jak i elementy instytucji zbiorowego inwestowania, np. funduszy inwestycyjnych, umowy powierniczej, umowy depozytu nieprawidłowego, umowy przechowania, umowy zlecenia, umowy pożyczki⁴. W doktrynie reprezentowany jest również pogląd, że umowa ubezpieczenia z UFK jest umową nienazwaną. Jest to uzasadnione tym, że zespół praw i obowiązków stron konstytuujących ten typ umowy nie jest normatywnie określony. Składa się on w części z elementów charakterystycznych dla umowy ubezpieczenia, a w części z nieznanymi obowiązującemu porządkowi prawnemu nowych regulacji, które nadają jej indywidualny charakter⁵.

Problematyka charakteru prawnego umowy ubezpieczenia z UFK była przedmiotem orzeczeń zarówno sądów powszechnych, jak i Sądu Najwyższego. Analiza orzecznictwa w tej kwestii wskazuje na rozbieżności w podejściu do charakteru takiej umowy. W orzecznictwie SN reprezentowany jest pogląd, że umowa ubezpieczenia z UFK jest umową mieszaną z elementami klasycznego modelu umowy ubezpieczenia na życie z postanowieniami charakterystycznymi dla umów, których celem jest inwestowanie kapitału.⁶ SN zajął przedmiotowe stanowisko w oparciu o następujący stan faktyczny. Umowa ubezpieczenia z UFK przewidywała wypłatę świadczenia o charakterze ubezpieczeniowym w przypadku zaistnienia zdarzenia objętego ubezpieczeniem (wypadku ubezpieczeniowego), czyli zgonu ubezpieczonego. Suma ubezpieczenia z tego tytułu była symboliczna, ponieważ wynosiła, w zależności od przyczyny śmierci, 1 zł (śmierć z przyczyn innych niż nieszczęśliwy wypadek) lub 2500 zł (zgon w wyniku nieszczęśliwego wypadku). W przypadku zgonu ubezpieczonego ubezpieczyciel miał wypłacić sumę ubezpieczenia oraz indywidualny stan funduszu. Natomiast w przypadku wypowiedzenia umowy ubezpieczyciel miał wypłacić ubezpieczającemu wartość wykupu całkowitego, czyli kwotę równą indywidualnemu stanowi funduszu pomniejszonego o opłatę likwidacyjną. Zasadniczym celem umowy było długofalowe, regularne opłacanie przez ubezpieczonego składki ubezpieczeniowej przeznaczanej na nabywanie jednostek funduszu. W opinii SN przewidziana w umowie ochrona ubezpieczeniowa miała z uwagi na sumę ubezpieczenia charakter symboliczny, tak więc dominował w niej aspekt kapitałowy. Powyższe uzasadnia pogląd, że cel umowy zakłada istnienie długotrwałego stabilnego stosunku prawnego łączącego strony w celu zgromadzenia jak najwyższego kapitału i wygenerowania możliwie najlepszego efektu ekonomicznego dla ubezpieczającego, co zapewnia także ubezpieczycielowi określone korzyści.

3. M. Romanowski, *Umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym w świetle przepisów Kodeksu cywilnego i projektowanych w tym zakresie zmian*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2012, numer specjalny 3, s. 11.
4. W. Kamieński, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 maja 2010 r. dotyczącego wysokości opłaty likwidacyjnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe”, 13 (2/2012), s. 166.
5. M. Szczepańska, *Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2012, s. 66.
6. Wyrok SN z 18 grudnia 2013 r. (sygn. akt. I CSK 149/13), wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z 18 września 2015 r. (sygn. akt II Ca 1140/15), wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa z 4 kwietnia 2014 r. (sygn. akt. II C 869/14).

W orzecznictwie powszechnym reprezentowany jest również pogląd, że umowa ta w przeważającej mierze ma bardziej charakter umowy inwestycyjnej aniżeli *stricto* ubezpieczeniowej. W wyroku szczegółowo omówiono jedynie postanowienia o.w.u. dotyczące wartości wykupu. W tym przypadku Sąd Okręgowy nie podzielił dokonanej przez Sąd Rejonowy oceny charakteru umowy zawartej pomiędzy stronami niniejszego postępowania. Sąd I instancji uznał bowiem, iż analizowana umowa jest „klasyczną umową ubezpieczenia”, pomijając, że już w samym oznaczeniu była to umowa ubezpieczenia grupowego na życie i dożycie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, co z kolei powodować powinno przyjęcie co najmniej mieszanej konstrukcji ubezpieczenia⁷. Inny reprezentowany pogląd uznaje, że umowa ta ma charakter nienazwany, jednak wskazano, iż nie można całkowicie oderwać jej sensu od regulacji kodeksowej dotyczącej umów ubezpieczenia. W wyroku nie przedstawiono jednak kompleksowych informacji o treści zawartej umowy ubezpieczenia, a pogląd na temat charakteru umowy nie został szerzej uzasadniony.⁸ Można się spotkać również ze stanowiskiem, w którym sąd jedynie stwierdza, że umowa ubezpieczenia z UFK jest w literaturze uznawana, z jednej strony, za umowę ubezpieczenia, a z drugiej – za umowę mieszaną. W uzasadnieniu tego wyroku podjęto próbę określenia cech istotnych przedmiotowej umowy. Wskazano, że cechą charakterystyczną tej umowy jest wyodrębnienie dwóch elementów: części ubezpieczeniowej i części obejmującej fundusz kapitałowy, którego dotyczy odrębne administrowanie i który składa się z kupowanych przez ubezpieczyciela na rzecz ubezpieczonego jednostek uczestnictwa. W razie zajścia wypadku ubezpieczeniowego ubezpieczyciel zobowiązuje się zasadniczo do dwóch świadczeń – z jednej strony do wypłaty świadczenia pieniężnego wynikającego z umowy ubezpieczenia, a z drugiej do wypłaty wartości jednostek uczestnictwa zakupionych w funduszu. W analizowanej umowie nie była wyraźnie wskazana proporcja co do rozdzielenia składki na część ubezpieczeniową i na część dotyczącą funduszu. Informację o wysokości części kwoty do wypłaty powód uzyskał przed zawarciem umowy ubezpieczenia, zatem wiedział, że wartość „wypłaty” z umowy ubezpieczenia wyniesie 1 zł, a zasadniczą część świadczenia ubezpieczyciela stanowić będzie wypłata wynikająca z wykupu jednostek. Nie może być w opinii sądu mowy o naruszeniu art. 805 § 1 i § 2 pkt 2 oraz 353¹ Kodeksu cywilnego, ponieważ treść zawartej umowy nie sprzeciwiała się właściwości (naturze) stosunku ubezpieczeniowego, zasadom współzycia społecznego ani ustawie. Umowy tak skonstruowane funkcjonują od wielu lat i zawsze wiąże się z nimi ryzyko inwestycyjne, którego nie ma przy „czystej” umowie ubezpieczenia.⁹ W orzecznictwie reprezentowane jest również stanowisko, że umowa ubezpieczenia z UFK jest umową ubezpieczenia.¹⁰ Analiza powyższych orzeczeń wskazuje na to, że przyjęcie określonego stanowiska co do charakteru umowy ubezpieczenia nie jest poparte rozszerzonym wywodem dogmatycznym ani teoretyczno-prawnym.

Przedstawione powyżej poglądy doktryny oraz stanowiska wyrażone w orzecznictwie dotyczące charakteru umowy ubezpieczenia na życie z UFK wskazują z reguły, że jest ona umową mieszaną lub nienazwaną. Utrwalone wydaje się stanowisko, że charakteryzuje się ona cechami

7. V Ca 3049/14 – uzasadnienie Sądu Okręgowego w Warszawie z 2015.09.01.

8. III Ca 1539/14 – uzasadnienie Sądu Okręgowego w Łodzi z 2015.03.19.

9. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 7 września 2015 r. [sygn. akt V Ca 568/15], wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 27 marca 2015 r. [sygn. akt. I ACa 1414/14].

10. Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 20 marca 2014 r. [sygn. akt II Ca 1501/13], wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 17 sierpnia 2012 r. [sygn. akt XVII AmC 3669/10].

odmiennymi od „klasycznej” umowy ubezpieczenia zdefiniowanej w art. 805 Kodeksu cywilnego. W związku z powyższym szczególne znaczenie dla ustalenia właściwości (natury) w rozumieniu art. 353¹ Kodeksu cywilnego zobowiązania wynikającego z umowy ubezpieczenia z UFK ma zdefiniowanie jej poszczególnych elementów przedmiotowo istotnych. Jednym z takich elementów jest określenie świadczeń głównych charakterystycznych dla tej umowy.

Analizując treść umowy ubezpieczenia z UFK na podstawie wzorców umownych funkcjonujących w obrocie oraz mając na uwadze treść art. 23 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, można zrekonstruować treść typowej umowy ubezpieczenia z UFK, w tym w szczególności jej świadczenie główne. Nie budzi wątpliwości, że umowa ubezpieczenia z UFK łączy element ochronny ubezpieczeniowej z elementem oszczędnościowym, który ma na celu zgromadzenie w ramach długoterminowej umowy określonego kapitału. Immanentną cechą tej umowy jest inwestowanie środków pochodzących ze składek w ramach ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego. Istotą tej umowy jest zasada, że działalność lokacyjna funduszu prowadzona jest na rachunek i ryzyko ubezpieczającego. Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej nie przewiduje żadnych wymagań dotyczących określenia stosunku (proporcji) pomiędzy funkcją ochronną a inwestycyjną umowy ubezpieczenia z UFK. Kwestia ta jest regulowana na zasadzie swobody umów.¹¹ W związku z powyższym strony mogą ukształtować tę umowę w taki sposób, że dominującą rolę będzie odgrywać ochrona ubezpieczeniowa lub zarządzanie środkami zgromadzonymi w funduszu, bądź oba te elementy będą równoważne. Analiza treści o.w.u. wskazuje, że w każdej umowie można wyróżnić następujące alternatywne świadczenia spełniane przez ubezpieczyciela: wypłacane z tytułu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego, wypłacane na podstawie oświadczenia woli złożonego przez ubezpieczającego w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia, czyli wykupu częściowego albo wykupu całkowitego, którego wypłata powoduje wygaśnięcie stosunku zobowiązaniowego. Świadczenia wypłacane z tytułu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego stanowią odzwierciedlenie ubezpieczeniowego elementu umowy ubezpieczenia z UFK, a pozostałe dają wyraz jej funkcji inwestycyjnej. Głównym świadczeniem ubezpieczającego jest zapłata składki ubezpieczeniowej.

Charakterystyka wartości wykupu

Świadczenie wykupu w umowie ubezpieczenia z UFK nie zostało zdefiniowane w przepisach prawa, jest ono szczegółowo określone w umowie. Uprawnienie do wprowadzenia do stosunku ubezpieczenia tego rodzaju świadczenia ma jednak podstawę prawną. Ustawodawca w art. 13 ust. 1 pkt 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej przewidział bowiem, że w zakresie ubezpieczeń, o których mowa w dziale I załącznika do ustawy (ubezpieczenia na życie), zakład ubezpieczeń jest obowiązany do zawarcia w umowie ubezpieczenia zasad ustalania świadczeń należnych z tytułu umowy, w szczególności sposobu kalkulacji i przyznawania premii, rabatów i udziału w zyskach ubezpieczonego, określenia stopy technicznej, wskazania wartości wykupu oraz wysokości sumy ubezpieczenia w przypadku zmiany umowy ubezpieczenia na bezskładkową, o ile są one gwarantowane, określenia kosztów oraz innych obciążeń pobieranych przez zakład ubezpieczeń przy wypłacie świadczeń. W nowej ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej w art. 23 ust. 1

11. M. Romanowski, *Umowa...*, op. cit., „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2012, numer specjalny 3, s. 11.

pkt 2 wskazano, że w umowie ubezpieczenia na życie, jeżeli jest związana z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, o której mowa w dziale I w grupie 3 załącznika do ustawy, zakład ubezpieczeń określa: zasady ustalania wartości świadczeń z umowy ubezpieczenia z tytułu śmierci ubezpieczonego i dożycia ubezpieczonego do końca okresu ochrony ubezpieczeniowej, a także zasady ustalania wartości całkowitego i częściowego wykupu ubezpieczenia.

Na podstawie przytoczonych uregulowań należy uznać, że ustawodawca przewidział *implicite* prawo stron do wprowadzenia w umowie ubezpieczenia z UFK specjalnego świadczenia wykupu zarówno w postaci wykupu całkowitego, jak i częściowego, a *explicite* pozostawił określenie zasad wypłaty i wysokości tego świadczenia stronom umowy. Ustawodawca nałożył także na ubezpieczyciela obowiązek zawarcia w tej umowie informacji o określonych świadczeniach: z tytułu śmierci ubezpieczonego i dożycia ubezpieczonego do końca okresu ochrony ubezpieczeniowej (są to świadczenia alternatywne) oraz w postaci wykupu całkowitego i częściowego. Konstrukcja normy zawartej w art. 23 ust. 1 pkt 2 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej jednoznacznie wskazuje, że wszystkie te świadczenia zostały potraktowane jako równorzędne. Jeżeli nie budzi wątpliwości, że świadczenia z tytułu śmierci ubezpieczonego i dożycia ubezpieczonego do końca okresu ochrony ubezpieczeniowej są świadczeniami głównymi, to w konsekwencji, uwzględniając systematykę tego przepisu, należy uznać, że świadczenie wykupu również stanowi świadczenie główne. Można wyróżnić dwa rodzaje tego świadczenia – wykup częściowy i wykup całkowity. Wykup całkowity stanowi formę wypłaty całości środków zgromadzonych na rachunku ubezpieczającego i we wszystkich funduszach, w których ulokował on środki. Jego wysokość jest pochodną wartości jednostek funduszy, znajdujących się na rachunku ubezpieczającego. Jest to świadczenie jednorazowe. Skutkiem jego realizacji jest wygaśnięcie stosunku ubezpieczenia. Ubezpieczający ma również prawo do dokonania wykupu częściowego. Wykup częściowy ma na celu wypłatę części środków zgromadzonych na rachunku ubezpieczającego. Świadczenie to może być spełniane wielokrotnie w okresie trwania stosunku ubezpieczenia, a realizacja tego uprawnienia nie wiąże się z wygaśnięciem stosunku ubezpieczenia. Umowa może przewidywać też określone warunki wypłaty świadczenia, np. prawo to może zostać zrealizowane dopiero po upływie określonego czasu od dnia zawarcia umowy.¹²

Świadczenie wartości wykupu w świetle poglądów doktryny i orzecznictwa

W orzecznictwie i literaturze przedmiotu reprezentowane są różne poglądy co do istoty wartości wykupu. W orzecznictwie wątpliwości odnoszą się przede wszystkim do tego, czy wykup taki stanowi świadczenie główne z tytułu umowy ubezpieczenia z UFK. W tym zakresie w orzecznictwie reprezentowane jest stanowisko, że świadczeniem głównym w tej umowie jest spełnienie świadczenia w związku z zajściem zdarzenia, jakim jest dożycie przez ubezpieczonego tzw. daty dożycia albo śmierć ubezpieczonego w okresie ubezpieczenia. Z tego względu nie można uznać wartości wykupu jako głównego świadczenia stron. Do wykupu polisy i pobrania opłaty z tego tytułu dochodzi zatem dopiero po rozwiązaniu umowy, poza zakresem głównych świadczeń stron.¹³

12. M. Szczepańska, *Umowa...*, op. cit., Warszawa 2011, s. 273 i n.

13. Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy - Mokotowa z 4 lipca 2014 r. (sygn. akt II C 869/14).

W innym wyroku uznano, że wypłata wartości wykupu całkowitego nie stanowi jednego z głównych świadczeń umowy, ponieważ jest ona umową ubezpieczenia na życie, a fundusz jest elementem dodatkowym (niejako przy okazji), w związku z możliwością zaoszczędzenia dodatkowych środków na przyszłość. Ubezpieczający zawierający umowę ubezpieczenia z UFK nie zawiera z ubezpieczycielem odrębnej umowy o zarządzanie aktywami, ale robi to niejako przy okazji innej umowy ubezpieczenia. Tym samym wykupu całkowitego, czyli kwoty wypłacanej w związku z rozwiązaniem umowy, ale przeznaczonej na inwestowanie, nie można traktować jako świadczenia głównego.¹⁴ W orzecznictwie sądów reprezentowane są również odmienne stanowiska, uznające wartość wykupu za świadczenie główne ubezpieczyciela. Reprezentowany jest pogląd, że świadczeniem głównym ubezpieczającego jest zapłata składki ubezpieczeniowej, zaś świadczeniami głównymi ubezpieczyciela – świadczenia polegające na wypłacie określonych sum pieniężnych w razie śmierci ubezpieczonego, zaś w pozostałych przypadkach – wypłata wartości polisy.¹⁵ Analogiczne stanowisko zajął Sąd Okręgowy w wyroku z 3 marca 2015 r. (sygn. akt 751/14). Uznał on, że świadczeniem głównym jest obowiązek realizacji jednego z trzech świadczeń, w zależności od okoliczności i wystąpienia zdarzeń szczegółowo określonych w o.w.u. . Są to świadczenia: wykupu, z tytułu dożycia i z tytułu śmierci, przy czym wystąpienie jednego z tych zdarzeń wyklucza obowiązek realizacji pozostałych dwóch. Świadczenie wykupu jest niewątpliwie po stronie ubezpieczyciela świadczeniem głównym, skoro jest najważniejszym dla ubezpieczającego celem umowy. Cel przedmiotowej umowy to bowiem inwestowanie składki ubezpieczeniowej w sposób wskazany przez płaconego składkę i w dalszej kolejności ubezpieczyciel jest związany albo zdarzeniem w postaci śmierci ubezpieczonego i wynikającego z niego obowiązku wypłacenia świadczenia z tytułu śmierci lub w przypadku jego niewystąpienia zdarzeniem w postaci zakończenia umowy i wypłaceniem świadczenia z tytułu dożycia, albo wcześniejszego (przed końcem umowy) żądania ubezpieczającego jej rozwiązania i związanym z tym obowiązkiem wypłacenia świadczenia wykupu. Stanowisko to podzielił również Sąd Okręgowy w Krakowie w wyroku z 18 września 2015 r.¹⁶ Podkreślono również, że wszystkie wskazane wyżej świadczenia stanowią ekwiwalent składki wpłacanej przez ubezpieczającego, przy czym wypłacane są stosownie do okoliczności.¹⁷

W literaturze przedmiotu reprezentowane jest stanowisko, że kwota wykupu nie może stanowić zarówno przedmiotu głównego świadczenia ubezpieczyciela (art. 385¹ § 1 zdanie 2 Kodeksu cywilnego), jak i przedmiotu świadczenia w rozumieniu art. 353 Kodeksu cywilnego. Jeden z poglądów zakłada, że wykup ubezpieczenia związany jest ze zwrotnym przeniesieniem na ubezpieczającego własności środków pieniężnych ubezpieczyciela w kwocie odpowiadającej wycenie aktywów UFK. Nie można się zgodzić z tym stanowiskiem, ponieważ pieniądze są rzeczami *sui generis* i dodatkowo są zdematerializowane na rachunku bankowym. W takim przypadku nie mamy do czynienia ze zwrotnym przeniesieniem, ponieważ nie jest to zwrot tej samej rzeczy, a ewentualnie równowartości określonych środków. Ponadto kwota wykupu jest nieznaną w chwili zawarcia umowy ubezpieczenia z UFK. Tym samym nie może ona stanowić przedmiotu świadczenia, ponieważ nie może być objęta konsensusem. Żadna ze stron nie wie i nie może przewidzieć, jaka będzie kwota wykupu – nie tylko ze względu na brak wiedzy o wartości poszczególnych aktywów

14. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 14 stycznia 2015 r. (sygn. akt V Ca 3799/13).

15. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 20 listopada 2013 r., (sygn. akt II CA 1108/13).

16. Sygn. akt II CA 1140/15.

17. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 3 marca 2015 r. (sygn. akt V Ca 1213/14).

nabytych przez ubezpieczyciela, lecz także z uwagi na nieokreślony moment, w którym roszczenie o wypłatę wartości wykupu stanie się wymagalne. Trafne jest spostrzeżenie, że w momencie zawarcia umowy wartość świadczenia wykupu jest nieznana, ale w momencie zajścia zdarzenia inicjującego jego wypłatę znane są parametry pozwalające określić wartość świadczenia wykupu. W prawie cywilnym jest wiele umów przewidujących spełnienie świadczenia, którego wartość nie jest znana w momencie zawierania umowy, np. umowa kredytu, świadczenia powiększane o wartość odsetek ustawowych. Dla powstania zobowiązania konieczne jest oznaczenie świadczenia lub przynajmniej ustalenie sposobu, w jaki zostanie ono oznaczone później (najpóźniej w chwili wykonania zobowiązania)¹⁸. W związku z powyższym niemożność określenia wysokości świadczenia w dniu zawarcia umowy nie pozwala na przyjęcie tezy, że nie jest to świadczenie w rozumieniu przepisów prawa cywilnego.

Charakter prawny świadczenia wykupu

W doktrynie prawa cywilnego powszechnie przyjmuje się następującą definicję świadczenia: jest to zachowanie zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela. Zaspokojenie tego interesu stanowi cel stosunku zobowiązaniowego.¹⁹ W literaturze przedmiotu uznaje się, że świadczeniem są tylko te działania i zaniechania dłużnika, które są związane ze sobą funkcjonalnie, sprowadzają wynik będący zasadniczym celem zobowiązania, i które określają charakter zobowiązania. W ramach ogólnej kategorii świadczeń możemy wyróżnić świadczenia główne i uboczne. Świadczenia uboczne mają charakter akcydentalny, mogą, lecz nie muszą, składać się na treść zobowiązania. W przypadku wątpliwości co do kwalifikacji prawnej danego rodzaju świadczenia, rozstrzygające znaczenie ma nie tyle charakter danej czynności, lecz cel stosunku zobowiązaniowego, wynikający z postanowień umowy oraz przepisów regulujących dany stosunek. Treść zobowiązania może być ukształtowana w ten sposób, że dłużnik obowiązany jest w ramach jednego stosunku prawnego do spełnienia kilku świadczeń o charakterze równorzędnym. O kwalifikacji danego świadczenia jako głównego lub ubocznego nie decyduje fakt, że do tego zachowania odnoszą się przepisy (bądź postanowienia umowy) określające *essentialia negotii*, *accidentalia negotii* lub *naturalia negotii*. Decyduje o tym cel zachowania i funkcja, jaką dane zachowanie się dłużnika spełnia ze względu na cel zobowiązania.²⁰

W przypadku umowy ubezpieczenia z UFK można wskazać, że celem tej umowy z punktu widzenia ubezpieczającego jest uzyskanie sumy pieniężnej w razie zajścia wypadku przewidzianego w umowie oraz wypłata świadczeń na jego wniosek (tj. świadczeń wykupu, których wysokość jest pochodną zainwestowanych środków). Charakter prawny świadczenia wypłacanego z tytułu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego w umowie ubezpieczenia z UFK nie jest przedmiotem sporu i jest ono powszechnie uznawane za świadczenie główne.²¹ Wątpliwości budzi charakter świadcze-

18. *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2006, s. 500.

19. T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna, Tom 5*, red. E. Łętowska, Warszawa 2013, s. 186.

20. *Ibidem*, s. 200–201.

21. M. Szczepańska, *Ubezpieczenia...*, op. cit., Warszawa 2011, s. 272, M. Romanowski, *Umowa...*, op. cit., „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2012, numer specjalny 3, s. 11., W. Kamieński, *Glosa...*, op. cit., „Rozprawy Ubez-

nia w postaci wartości wykupu. Analiza tego świadczenia powinna być dokonana w oparciu o cel i funkcję, jaką dane zachowanie dłużnika spełnia ze względu na cel zobowiązania.

Z systematyki przepisów wskazujących obowiązki ubezpieczyciela w zakresie określenia treści umowy z UFK [art. 13 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i art. 23 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej] wynika, że wolą ustawodawcy było uznanie świadczenia wykupu za świadczenie główne, a postanowienia umowy, które je określają, za jej *essentialia negotii*. Uznanie elementów umowy ubezpieczenia z UFK za jej *essentialia negotii* ma poważne i daleko idące implikacje prawne, w tym w szczególności oznacza to, że w każdej umowie ubezpieczenia z UFK tego rodzaju postanowienia muszą być zawarte. W związku z powyższym należy uznać, że umowa ubezpieczenia bez postanowień odnoszących się do wykupu nie może być uznana za umowę ubezpieczenia z UFK.

Analiza świadczenia wykupu powinna być dokonana z uwzględnieniem świadczenia głównego ubezpieczającego, tj. zapłaty składki. W umowie ubezpieczenia z UFK składka płacona przez ubezpieczającego stanowi korelat świadczeń ubezpieczyciela. Składka opłacana przez ubezpieczającego służy bowiem pokryciu kosztów świadczonej ochrony ubezpieczeniowej oraz jest przeznaczana na nabycie jednostek ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych. W umowie ubezpieczenia z UFK ubezpieczający w zamian za zapłatę części składki (przeznaczonej na ochronę ubezpieczeniową) uzyskuje również zobowiązanie ubezpieczyciela do wypłaty świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku. Jak już zostało wskazane powyżej, elementem immanentnym tej umowy jest inwestowanie środków pochodzących ze składek w ramach ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych. W związku z powyższym w kontekście celu i funkcji przedmiotowej umowy należy rozważyć, jakiego rodzaju świadczenia przysługują ubezpieczającemu z tytułu zapłaty i inwestowania części składki, alokowanej w funduszach. W istotę umowy ubezpieczenia z UFK wpisane jest zobowiązanie do inwestowania środków w wybrane przez ubezpieczającego fundusze. Należy uznać, że w tej umowie inwestowanie ma na celu uzyskanie wzrostu wartości środków zgromadzonych na rachunku ubezpieczającego i tym samym zgromadzenie jak największego kapitału. Umowy ubezpieczenia z UFK są dla klientów ubezpieczycieli alternatywą dla lokat bankowych i innych produktów inwestycyjnych. Ubezpieczający zawierają je przede wszystkim w celu zainwestowania posiadanego kapitału. Świadczeniami, które realizują ten cel umowy, są: wykup częściowy i wykup całkowity. Poprzez wykup częściowy ubezpieczający może otrzymać część zainwestowanych środków lub w postaci wykupu całkowitego uzyskać cały kapitał ulokowany w UFK. W związku z tym należy uznać, że odpowiednikiem zobowiązania ubezpieczającego do zapłaty składki w jej części przeznaczonej na inwestycje jest zobowiązanie ubezpieczyciela do zarządzania tymi środkami w sposób określony w umowie oraz wypłaty – świadczenia wykupu.

Ocena rozwiązań prawnych stosowanych w umowie ubezpieczenia z UFK powinna uwzględniać również ekonomiczną analizę prawa. W doktrynie przyjęto, że prawo cywilne „stoi szczególnie blisko sfery stosunków ekonomicznych” oraz „ustawodawca nie może ograniczać praw ekonomicznych w sposób dowolny”.²² W tym kontekście zarówno w procesie tworzenia, jak i stosowania prawa ocena charakteru świadczenia wykupu powinna uwzględnić naturę umowy ubezpieczenia z UFK i cel, jaki ma ona realizować. W przypadku umowy ubezpieczenia z UFK można wskazać, że celem tej umowy jest uzyskanie sumy pieniężnej w razie zajścia wypadku przewidzianego w umowie

pieczeniowe”, 13 [2/2012], s. 166.

22. A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 53 i 56.

oraz wypłata świadczeń na wniosek ubezpieczającego, tj. wartości wykupu, których wysokość jest pochodną zainwestowanych środków, jednak istotą tej umowy jest inwestowanie środków pochodzących ze składek. Ubezpieczający podejmując decyzję o wyborze tej umowy, realizuje cel poprzez wypłatę następujących świadczeń: wykupu całkowitego (gdy chce zakończyć umowę) lub wykupu częściowego (gdy chce uzyskać jedynie część zainwestowanych środków). W związku z powyższym nie powinno budzić wątpliwości, że świadczenie wykupu jest świadczeniem głównym w umowie ubezpieczenia z UFK.

Podsumowanie

Podstawowymi przepisami odnoszącymi się do umowy ubezpieczenia z UFK są art. 13 ust. 1 pkt 3 ustawy z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej oraz art. 23 ustawy z 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Z treści ww. przepisów, wskazujących obowiązki ubezpieczyciela w zakresie określenia treści umowy, wynika, że wola ustawodawcy było uznanie świadczenia wykupu za świadczenie główne, a postanowienia umowy, które je określają, za jej *essentialia negotii*. Uznanie elementów umowy ubezpieczenia z UFK za jej *essentialia negotii* ma poważne i daleko idące konsekwencje; w szczególności oznacza, że w każdej umowie ubezpieczenia z UFK tego rodzaju postanowienia muszą być zawarte. W związku z powyższym należy uznać, że umowa ubezpieczenia bez postanowień odnoszących się do wykupu nie może być uznana za umowę ubezpieczenia z UFK.

Analiza tego świadczenia powinna być dokonana również w oparciu o cel i funkcję, jaką dane zachowanie dłużnika spełnia ze względu na cel zobowiązania. Dla ubezpieczającego celem umowy ubezpieczenia z UFK jest uzyskanie sumy pieniężnej w razie zajścia wypadku przewidzianego w umowie oraz wypłata świadczeń na jego wniosek – wartości wykupu. W związku z powyższym cel i funkcja świadczenia wykupu, jaką spełnia ono w umowie ubezpieczenia z UFK, również potwierdza jego charakter świadczenia głównego.

Wykaz źródeł

- Kamieński W., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 maja 2010 r. dotyczącego wysokości opłaty likwidacyjnej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe”, 13 [2/2012].
- Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Gniewek E., Warszawa 2006.
- Romanowski M., *Umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym w świetle przepisów Kodeksu cywilnego i projektowanych w tym zakresie zmian*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe”, 2012, numer specjalny 3.
- Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998.
- System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Tom 5, red. Łętowska E., Warszawa 2013.
- Szczepańska M., *Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011.

Payment of the surrender value in the unit-linked life insurance contract – the legal nature of the benefit

The features of the structure of the unit-linked contract and the elements which are important in terms of the subject matter are different from the insurance contract. Consequently, the literature and judicial practice are dominated by the opinion that the contract is mixed. In each contract the following alternative benefits fulfilled by the insurer can be singled out: benefit paid out in connection with occurrence of an insurance event, benefit paid out on the basis of a declaration submitted by the policyholder during the period of insurance relationship – partial or full surrender benefit. The benefit paid out in connection with occurrence of an insurance event reflects the insurance nature of the unit-linked life insurance contract, whereas the remaining benefits reflect its investment function. The systematics of the provisions of the Insurance Activity Act which indicate the duties of the insurer with respect to determining the contents of the contract suggests that the legislator's intention was to treat the surrender benefit as the main benefit, and the provisions of the contract which regulate it as its essentialia negotii. The fact that for the policyholder the aim of the unit-linked insurance contract is to receive a cash amount in the case of an event provided for in the contract and payment of benefits at his request – the surrender value – also confirms that the nature of the surrender benefit is that of the main benefit.

Key words: unit-linked life insurance contract, surrender benefit, main benefit, full surrender, partial surrender.

DR HAB. MAGDALENA SZCZEPAŃSKA – prof. UW, kierownik Katedry Prawa Ubezpieczeń WPiA UW.

